

MAPA „POWSTAŃ I IDŹ” TO WIELOGŁOS

NASZA MAPA POWSTAŁA DZIĘKI STARANIOM WIELU OSÓB: ZNAWCÓW I PASJONATÓW LOKALNEJ HISTORII, MIEŚNIÓKÓW SURVIVALU I SZTUKI PRZETRWANIA, BYWALCÓW I BYWALCZYŃ PUSZCZY, PRACOWNICZEK INSTYTUCJI KULTURY, MŁODZIEŻY I MIESZKAŃCÓW DZIELNICY BIELANY. WSZYSTYCH EKSPERCI I AUTORZY MAPY SKUPIENI SĄ WOKÓŁ FILII BIELAŃSKIEGO OŚRODKA KULTURY – INSTYTUCJI, KTÓREJ MISJĄ JEST UTRWALANIE LOKALNEJ HISTORII, UWRAŻLIWIANIE NA PRZYRODĘ I AKTYWIZOWANIE MIESZKAŃCÓW WOKÓŁ POTENCJAŁU KAMPINOSKIEGO PARKU NARODOWEGO.

DZIĘKI NASZEJ MAPIE POZNACIE CIEKAWY TRASY I Miejsca na terenie Puszczy. Dowiedzie się więcej o Powstańcach styczniowych i trudach ich partyzanckiego życia. Dostaniecie instrukcję jak w leśnych warunkach uzdatnić wodę do picia czy przygotować smakowite placuszki chwałściaki. A przede wszystkim – mamy nadzieję – nabierzecie nieopohamowanej ochoty na spacer po lesie.

Do zobaczenia na szlakach!

Puszcza Kampinoska była obszarem koncentracji wojsk powstańczych w styczniu i kwietniu 1863 r. W tamtym czasie wyglądała zupełnie inaczej – okolice Wólki Węglowej były niezalesione, na zachód od niej aż po Sieraków i Truskaw rozciągały się piaszczyste wydmy, gdzieśgdzie rosły niewielkie zagajniki. Dopiero za Zaborowem Leśnym rosły gęstsze lasy. W styczniu 1863 r. do podwarszawskich lasów zmierzała młodzież, uciekająca przed branką do wojska carskiego. Niespełna trzy miesiące później w rejonie Lipkowa organizował się blisko 240-osobowy oddział majora Walerego Remiszewskiego, złożony z młodych warszawskich rzemieślników, studentów i robotników oraz chłopów z okolicznych wsi. Powstańcy byli uzbrojeni głównie w kosy bojowe, niektórzy dysponowali strzelbami myśliwskimi. Zgodnie z rozkazem mieli uderzyć na cytadelę w Warszawie. Kampinoscy powstańcy mogli zatem odegrać bardzo ważną rolę, ale do ataku ostatecznie nie doszło – nie dotarły na czas dalsze dyspozycje z Warszawy. Toteż major Remiszewski zarządził odwrót w głąb Puszczy, w kierunku Zaborowa Leśnego i Wierzy. Dowiedziecie się więcej o Powstaniu z opracowania historycznego. Wystarczy kliknąć w QR-Kod.

POMYSŁ NA WYCIECZKĘ

Brakuje Wam pomysłu na sobotnie przedpołudnie? Chcecie się ruszyć z domu?

Proponujemy Wam alternatywną, interaktywną lekcję historii w ruchu!

Zbierzcie znajomych i ruszcie razem do Puszczy, wybierając jedną z czterech proponowanych przez nas tras – krótszą dla piechurów lub dłuższą dla rowerzystów. Namawiamy Was do odwiedzenia miejsc związanych z losami powstańców styczniowych i do wykonania jednego lub więcej z zadań specjalnych. By udać się w podróż po szlaku, wystarczy zeskanować kod przy pomocy aplikacji lub QR-Kodów.

TRUSKAW

Truskaw – w miejscu obecnego parkingu przy wejściu do KPN znajdował się dawniej dwór, w którym tuż przed bitwą pod Budą Zaborowską zatrzymali się powstańcy majora Remiszewskiego na posiłek. Nieopodal stoi krzyż z tabliczką z 1981 r. i informacją o powstaniu zwanym „Kurza Łapka” (to rzekome miejsce pochówku majora Remiszewskiego – jednak najprawdopodobniej spoczywa on w Zaborowie Leśnym); krzyż to przykład lokalnej legendy związanej z Powstaniem Styczniowym.

Po bitwie pod Budą Zaborowską Rosjanie przeszukiwali lasy, polując na powstańców. Według miejscowej legendy, na starej sosnie we wsi Górki wieszano schwytych partyzantów. Uschnięte drzewo liczy ponad 200 lat, przewróciło się ze starości wiosną 1984 r. Ma ok. 3,5 metra w obwodzie. Niedługo po walkach w Puszczy Kampinoskiej sosna stała się lokalnym miejscem kultu. Wiele lat później stanęła obok niej niewielka kapliczka. Z konarów sosny wykonano pamiątkowe krzyże, jeden z nich otrzymał papież Jan Paweł II. Innym „powstańczym” drzewem jest stary dąb na polanie Wystawa, około Bielin, kilka kilometrów na zachód od sosny powstańców. Wiek drzewa ocenia się na ponad 300 lat. Mierzy 16 m i ma ponad 4 m w obwodzie.

SOSNA POWSTAŃCÓW

KAMPINOS 1863 – KUCHNIA POWSTAŃCZA

Obejrzyjcie krótki film z z Łukaszem Tulejem, z którego dowiedzie się co było podstawą powstańczego wyżywienia, jak powstańcy ukrywali się w lesie, gdzie spali, jak radzili sobie w trudnych warunkach atmosferycznych, skąd zdobywali pożywienie i wodę.

ZIELNIK

Jest duża szansa, że w miejscu, w którym aktualnie się znajdujecie, rosną rośliny, które były przez powstańców wykorzystywane do celów leczniczych czy spożywczych. Rozejrzyjcie się wokół i spróbujcie zlokalizować jedną z nich. Dowiedziecie się więcej o jej właściwościach, ale pamiętajcie, nie zrywajcie jej w Parku Narodowym.

GLISTNIK JASKÓLCZE ZIELE – to popularna roślina, wykorzystywana wewnętrznie jako środek przeciwgorączkowy, zewnętrznie przeciw kurczakom i brodawkom (sokiem należy posmarować chorobowo zmieniony fragment skóry).

GWIAZDNIKA POSPOLITA – Przykładano ją na złamania i używano na zmiany skórne lub do konsumpcji jako wypełniacz strawy.

SZCZAWIK ZAJĘCZY – roślina o charakterystycznym kwaśnym posmaku, gasząca pragnienie lub służąca jako składnik zupy szczawiowej.

KRWAWNIK LEKARSKI – stosowany jako środek na niestrawność, zapalenie pęcherza lub w formie sproszkowanej, jako zasyпка na rany.

BABKA LANCETOWATA – roślina o właściwościach antyseptycznych – łagodziących kaszel, nieżyt żołądka, przykładana na rany.

ŻYWKOST LEKARSKI – głównie korzeń, stosowany zewnętrznie na rany, oparzenia, złamania i zwichnięcia.

MYDLNICA LEKARSKA – zawiera saponiny, w kontakcie z wodą daje pianę i może służyć do mycia. Stosowana też wewnętrznie jako środek wykrztusny.

NIECIERPEK POSPOLITY – ma działanie przeciwzapalne, moczopędne, rozkurczowe, przeciwgrzybiczne, przeciwbakteryjne, przeciwréumatyczne.

SZLAK PIERWSZY – PIESZY

Ok. 6 km, ok. 2 godzin plus ewentualny czas na piknik z Lasek do Lipkowa, powrót do Lasek
Najkrótsza i najłatwiejsza do pokonania trasa – spacer dla osób, które chcą poczuć klimat Puszczy Kampinoskiej i symbolicznie odwiedzić miejsca związane z Powstaniem Styczniowym. Ruszamy z Lasek, z przystanku Sokolowskiego 01, przy ulicy 3 Maja. Można tam wygodnie dojechać z Warszawy komunikacją miejską – ale również samochodem – obok jest parking. Docieramy do dworu w Lipkowie, gdzie w kwietniu 1863 roku stacjonował oddział powstańców, zwany „Dzieci Warszawy”. Warto uwzględnić w planach piknik na pobliskiej urokliwej polanie wycozynkowej, po którym udacie się z powrotem do Lasek.

Opcja przyjazna dla rodzin z dziećmi i osób poruszających się komunikacją miejską.

SZLAK DRUGI – PIESZY

ok. 15 km, ok. 4 godzin
z Truskawia przez Zaborów Leśny do Truskawia Małego, powrót do Truskawia Dużych, przyjemny spacer, rozpoczynający się na żółtym szlaku, prowadzącym do Leśniczówki w Zaborowie Leśnym i dalej do mogiły powstańców. Po drodze warto przystanąć przy którychś z malowniczych stawów i spróbować przefiltrować wodę, tak jak to czynili powstańcy. Po wycieczce przy mogile cofamy się kawalek i dochodzimy do niebieskiego szlaku. Na tym odcinku trasy konieczne zwrócić uwagę na charakterystyczną długą wydymę, przy której rozegrała się Bitwa pod Budą (naprzeczhko bagien). Po dotarciu do Truskawia Małego, skręćcie w lewo – zwyczajowa „trasa borzeżyńska” poprowadzi Was z powrotem do Truskawia. Opcja przyjazna dla rodzin z dziećmi od siódmego roku życia oraz dla osób poruszających się komunikacją miejską.

Trasy konieczne zwrócić uwagę na charakterystyczną długą wydymę, przy której rozegrała się Bitwa pod Budą (naprzeczhko bagien). Po dotarciu do Truskawia Małego, skręćcie w lewo – zwyczajowa „trasa borzeżyńska” poprowadzi Was z powrotem do Truskawia. Opcja przyjazna dla rodzin z dziećmi od siódmego roku życia oraz dla osób poruszających się komunikacją miejską.

SZLAK TRZECI – ROWEROWY

ok 36 km, ok. 4,5 godziny
z Wólki Węglowej do Truskawia, powrót na Wólkę Węglową
Ta wyprawa rowerowa rozpoczyna się od malowniczego szlaku czerwonego. Pętla, którą zatoczycemy w ramach tej przejażdżki ukaze nam pełen przekrój przepięknej flory Kampinoskiego Parku Narodowego i pełen obraz ukształtowania jego terenu. Po drodze obejrzyjecie wszystkie rodzaje lasu występujące w Parku – lasy mieszane, bory suche, bory mokre, po drodze zobaczycie również malownicze łęgi, pasy bagienne i wydmy. Pamiętajcie, żeby przystanąć w miejscach związanych z Powstaniem Styczniowym: miejscem zakwaterowania oddziału „Dzieci Warszawy” w Lipkowie, miejscem bitwy 14 kwietnia 1863 roku pod Budą Zaborowską, mogiłą powstańców w Zaborowie Leśnym oraz miejscem dawnego dworu w Truskawiu, gdzie powstańcy zatrzymali się przed kwietniową bitwą. Opcja dla zaprawionych w bojach rowerzystów.

SZLAK CZWARTY – ROWEROWY

Szlak Rowerowy – ok. 46 km, ok. 5 godzin
z Lipkowa do Sosny Powstańców, powrót do Truskawia
Ta wyprawa pozwoli rowerzystom odkryć najpiękniejsze fragmenty Puszczy, zachwycić się pasami wydymowymi, poczuć zapach suchego boru sosnowego i magiczny klimat łęgów i bagien. Po drodze zwrócić uwagę na historyczne miejsca związane z Powstaniem Styczniowym – Dwór w Lipkowie, w którym stacjonowali powstańcy, wydymę, na której doszło do bitwy pod Budą Zaborowską, mogiłę powstańców w Zaborowie Leśnym i wreszcie Sosnę Powstańców. Powrót do Truskawia szlakami Kampinoskiego Parku Narodowego.

Opcja dla zaprawionych w bojach rowerzystów.

PTASIE BUDZIK

Zatrzymajcie się i posłuchajcie porannej piosenki ptaków – czy wiecie, że na podstawie tego jakie się odzywają, można określić, która jest godzina? Powstańcy mogli więc korzystać z tego porannego budzika, kiedy ruszali w dalszą drogę. Poniżej przedstawione są godziny, w których odzywały się poszczególne gatunki typowe dla Polski, przy założeniu, że brząsk następuje o godz. 4:00 (tak jak w Polsce w połowie maja według czasu letniego). Przed wyprawą do lasu poszukajcie informacji o tym, jak śpiewają poszczególne gatunki ptaków, będzie wam łatwiej rozpoznać je w terenie. Poniżej kod do strony.

- 3.00 DROZD ŚPIEWAK** – szukaj go w wierzechółkach drzew.
- 3.10 RUDZIK** – śpiewa ukryty w leśnym poszyciu.
- 3.15 KOS** – szukaj go na wysokich gałęziach.
- 3.20 ŚWIERGOTEK DRZEWNY** – śpiewa w trakcie lotu.
- 3.50 PIERWIOŚNEK** – śpiewa w niższych piętach lasu.
- 4.00 ZIĘBA** – śpiewa w niższych piętach lasu.
- 4.20 WILGA** – śpiewa w koronach wysokich drzew.
- 4.50 SZPAK** – śpiewa w różnych miejscach.
- 5.00 KOPCIUSZEK** – jego śpiew nie jest zbyt głośny i rozlegać może się już przed świtem.
- 7.00 DZWONIEC** – głos dzwonońca przywodzi na myśl dzwonecznik na wietrze.
- 8.00 SZCZYGIEL** – śpiew szczygła jest bardzo szczebiolliwy.
SKOWRONEK POLNY – cały dzień
CZAJKA – przed świtem i w ciągu dnia.

ODPOCZYNEK PRZY DRZEWIE

Nasi przodkowie wierzyli, że drzewa mają uzdrawiającą moc. Przekonajcie się sami, czy to prawda. Dotykajcie ich odkrytymi częściami ciała: czołem, dłonią czy bosymi stopami. Podczas pieszej wycieczki przed połoną, uciekinierzy często przylatuli się do drzew ze zmęczenia, żeby odopocząć, ale nie siadać bo nogi odmówiłyby posłuszeństwa. Chwila takiego odpooczynku i dalej w drogę...

DĄB – wznacnia ciało i psychikę, pomaga pozbyć się zmęczenia i zniechęcenia. Istniało nawet ludowe zaklęcie: „dębie dębie, zabierz to co chore we mnie”.

LIPA – pobudza kreatywność.

BRZOZA – pomaga uspokoić emocje i wśluchać się w głos intuicji, działa oczyszczająco, odświeżająco, uspokajająco, wznacniająco, a nawet odmładzająco.

WIERZBA – działa rozkurczowo i uspokajająco.

SOSNA – przywraca równowagę, łagodzi stresy, gniew, oczyszcza z emocji.
AKACJA – dodaje energii.

KAMPINOS 1863 – SZTUKA PRZETRWANIA

Obejrzyjcie kolejny film Łukasza Tuleja o sposobach powstańców na przetrwanie w surowych warunkach panujących w Puszczy zimą. Materiały nagrane zostały na szlakach z niniejszej mapy.

KAMPINOS 1863 – FAKTY. HISTORIA Z LASU

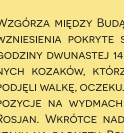
Zanim wyruszyście na szlak, obejrzyjcie prelekcję historyczną Mateusza Napieralskiego, w przystępny sposób przybliżającą losy powstańców styczniowych na terenie Puszczy Kampinoskiej.

MOGIŁA POWSTAŃCÓW

Mogiła Powstańców oddziału majora Remiszewskiego, poległych i zamordowanych w bitwie pod Budą Zaborowską 14 kwietnia 1863 r. Został pochowany 3 dni po bitwie. Z ówczesnej prasy powstańczej i ksiąg parafii Zaborowskiej znamy nazwiska ok. 30 spoczywających tam powstańców – w większości młodych ludzi. Wedle jednej z wersji, pochowano tam też nieznaną z imienia dziewczynkę, walczącą w powstańczym oddziale. Na mogile stoi krzyż z 1922 r.

Z 76 ciekawymi, ich liczbą ma nawiązywać do liczby pochowanych. Wcześniej stał tam również drewniany krzyż z ok. 1908 r., jego pozostałości są przechowywane w Muzeum Ziemi Sochaczewskiej. W dwudziestolecie międzywojennym do mogiły przybywały liczne wycieczki, także z udziałem weteranów Powstania Styczniowego; wówczas poprowadzono do niej szlak turystyczny. Przy mogile stoi ciekawa tablica informacyjna o powstaniu styczniowym z ilustracjami (widniej tam m.in. fotografia tego miejsca z lat 30-tych).

DWOREK LIPKÓW

Lipków – dwór i kościół z końca XVIII wieku, wzniesione przez Ormianina Jakuba Paschalisia-Jakubowicza.

Według ustaleń historyka Jarosława Włodarczyka, w lipkowskim majątku dziedzica Mieczysłowskiego (i w tej okolicy) w kwietniu 1863 r. kwaterowali powstańcy majora Remiszewskiego. Tutaj sposobili się do walki, pożywali się, korzystając z pomocy dworu. Oczekiwali na rozkazy z Warszawy – mieli bowiem uderzyć na warszawską cytadelę i uwolnić przetrzymywanych tam działaczy niepodległościowych. Do buntu więźniów nie doszło, Remiszewski zarządził odwrót w głąb Puszczy. Powstańcy wymaszerowali stąd o świcie 14 kwietnia 1863 r. do Truskawia, by stamtąd ruszyć dalej w kierunku Zaborowa Leśnego. Wkrótce do Lipkowa z Warszawy dotarł: pościg rosyjski w sile około 200 jeźdźców i ponad 300 piechurów. Dowódcą oblawy, generał-major Krüdener, stanął na kwatery w lipkowskim dworze i rozsyłał stąd swoje wojska, przeczesujące okolice.

FILTROWANIE WODY

Uzdatnijcie wodę do picia. Przygotujcie w tym celu piętrowy filtr z chust umocowanych do ratyków wbitych w ziemię, zróbcie z nich trójnog, a wewnątrz przywiążcie chusty na dwóch poziomach. Na górnym piętrze umieście cztery–pięć garści czystego piachu. Na dolnym piętrze połóżcie kilka garści węgla drzewnego o gradacji herbaty w granulach lub nieznacznie większej (im więcej węgla, tym lepiej). Powoli nalejcie wodę do górnej chusty, aby przesączala się przez piasek i spływała piętrowo niżej, przesączając się przez węgiel. Pod trójnogiem ustawicie naczyne na gotową, czystą wodę. Uwaga: Po pierwszym przefiltrowaniu woda zawiera drobinki węgla, warto podjąć ją filtracją jeszcze raz.

Dogodne miejsca na filtrowanie wody: staw Zaborów, staw Opaleń, Strumień Lipkowska Woda.

WYPLATANIE SZNURKA Z POKRYZY

Zerwucie pokrzywę i oderwucie od niej wszystkie gałązki. Następnie zgniećcie łodygę, mocno ją uciskając, tak aby łatwo wam było zerwać skórkę zawierającą silne włókna. Ważne, żeby otrzymać jak najdłuższe fragmenty. Poczekajcie kilka minut aż włókna delikatnie zwiedną, możecie położyć ją na słońcu. Następnie chwycicie jedno włókno i skrecajcie. Mocno skrecone i złożone na pół włókno zacznie się samo zaplatać, tworząc pierwszy fragment sznureczka.

DŁA STRUDZONYCH WĘDRÓWCÓW

Długotrwały trekking bez zmiany obuwia potrafi zmęczyć stopy. Ciekawym sposobem poprawy komfortu jest włożenie do buta kilku liści brzozy. Podczas długich marszów warto też dąc stopom odrobinę wytchnienia zmieniając skarpetki z lewej stopy na prawą.

CHWAŚCIAKI

Spacer czy rowerowa eskapada najczęściej kończą się... wilczym apetytem. Powstańcy żywili się głównie chlebem, kaszą i sianoną. Jeśli wolicie kuchnię roślinną, polecamy wam przeps na chwałściaki – proste kotleciki z roślin jadalnych, które możecie przygotować po powrocie do domu. Robi się je podobnie jak tradycyjne kotlety, a cała sztuka polega na tym, żeby wykorzystać jak najwięcej dziko rosnących chwastów.
Przepis: Weź garść gwiazdnicy, garść pokrzywy, dwa listki babki zwyczajnej, 4 listki krawawnika. Rośliny pokładnie umyj i drobno posiekaj do uzyskania liściastej masy. Dodaj szczyptę ulubionych przypraw, jajko i mąkę lub mielone płatki owsiane do wyrobienia. Można dodać niewielką ilość wody, aby skleić masę i formować cienkie kotleciki. Uwaga! Pulpcecik nie powinien być grubszy niż 1 do półtora centymetra. Smaż na gorącym oleju, tak aby zewnętrznie się zarumieniło, a wewnątrz pozostało nieścięte. Pychał

POWSTAŃCZA MUSZTRA

Przez chwilę możecie się wcielić w rolę powstańców, którzy w lesie przygotowywali się do walk. Przeprowadźcie leśną musztrę. W tym celu znajdźcie leżącą na ziemi patyk (najlepiej waszej wysokości lub nieco dłuższy), a następnie spróbujcie zainscenizować komendy musztry z książki „Regulamin ćwiczeń z kosą” z 1913 r.

(...) KOMENDA: "Spocznij" wykonywa się według P.30, REGULAMINU MUSZTRY. Kosa pochylona wprzód przyciem koniec drzewca pozostawia w miejscu. (...)

W książce opisane są wszystkie komendy wraz z rycinami.

Kliknijcie w kod by zapoznać się z publikacją.

KAMPINOS 1863

POWSTAŃ I IDŹ

EKSPEDYCJE SURVIVALOWE SZLAKIEM POWSTANIA STYCZNIOWEGO

WÓLKA WĘGŁOWA 2020 R.

BIELAŃSKI OŚRODEK KULTURY

MAPA POWSTAŁA W RAMACH PROJEKTU KAMPINOS 1863 – EKSPEDYCJE SURVIVALOWE SZLAKIEM POWSTANIA STYCZNIOWEGO – REALIZOWANEGO PRZEZ FILIĘ BIELAŃSKIEGO OŚRODKA KULTURY.

PROJEKT KAMPINOS 1863 ZOSTAŁ DOPINANSOWANY ZE ŚRODKÓW MUZEUM HISTORII POLSKI W WARSZAWIE Z PROGRAMU PATRIOTYZM JUTRA.

POMYSŁ PROJEKTU: IWONA MIROSLAW-DOLECKA, KATARZYNA SAWKO
EKSPERCI: MATEUSZ NAPIERAŁSKI (HISTORIA), ŁUKASZ TULEJ (SURVIVAL)
WARSZTATY Z MIESZKAŃCAMI I MŁODZIEŻĄ: JAN WIŚNIEWSKI I PAWEŁ SIELCZAK
SKŁAD PUBLIKACJI: PAWEŁ SIELCZAK

MAPA POWSTAŁA W PROCESIE PARTYCYPACYJNYCH WARSZTATÓW KALIGRAFICZNO-KARTOGRAFICZNYCH, W PROJEKTOWANIU ZNAKÓW UDZIAŁ WZIĘLI MIESZKAŃCY WARSZAWY ORAZ MŁODZIEŻ Z KLASY VII ze Szkoły Podstawowej nr 273 – Szkoły Filialnej im. Zygmunta Sokolowskiego w Warszawie.

UCZESTNICZY WARSZTATÓW: ADRIANA WOJCIESZAK, MAXIO, IRENEUSZ KUSINA, ANNA SIELCZAK, TYMEK SIELCZAK, DOMINIKA, PATRYCJA, ZU OLEKSIAK, ANIA, PATRYK FRONC, MATI, MIKI, KACPER T., WIKTOR, MAKŚ WÓJCIK, MATEUSZ, ANTONI, CLARA KAMBO, NATALIA MIKOŁAJCZAK, ZUZIA ANDIĄK, OLIVIA, B.I., OLIVIA, MICHAŁ ZYCH.

FILIA BIELAŃSKIEGO OŚRODKA KULTURY
UL. ESTRADY 112, 01-932 WARSZAWA

WWW.FACEBOOK.COM/FILIABOK

WWW.INSTAGRAM.COM/BOK_FILIAESTRADY

ZASADY SZACUNKU DLA PRZYRODY:

KORZYSTAJĄC Z NASZEJ MAPY PAMIĘTAJcie, że przybywacie na terenie Kampinoskiego Parku Narodowego, który rządzi się swoimi prawami. Poruszamy się po nim od zmierzchu do świtu, nie śmiećmy i nie zbaczkajmy z wyznaczonych szlaków. Nie zbieramy roślin, w tym owoców ani runa leśnego. Z szacunku dla mieszkańców Puszczy nie hałasujemy i nie rozpalamy ognia.

ORGANIZATORZY:

PARTNERZY:

DOPINANSOWANA ZE ŚRODKÓW MUZEUM HISTORII POLSKI W WARSZAWIE W RAMACH PROGRAMU „PATRIOTYZM JUTRA”. MAPA DOSTĘPNA NA LICENCJI CREATIVE COMMONS UZNANIE AUTORSTWA 3.0 POLSKA